مدیریت شهری
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016
۲۰۹-۲۲۶
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۳/۳/۴ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۲/۱

تحلیل عملکرد عناصر هویت بخش به منظر شهری بخش مرکزی تهران؛ موردپژوهی: منطقه ۱۲

محمد کمیلی*- دانشجوی دکترای جغرافیا، دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده
دستیابی به الگوی مناسب مدیریت فضاهای شهری یکی از رویکردهای جوامع بشری امروز است و هر جامعه‌ای بنا به اولویتها و ضرورتهای پیشروی خود در تلاش برای بروزرسانی الگوهای توسعه است. با توجه به ظهور مشکلات امروزی در شهرها همچون ناامنی، ترافیک، آلودگی، ازدحام و تراکم جمعیت، از خودبیگانگی و عدم تعلق و نیز از بین رفتن هویت شهرها در اثر کارکردگرائی و الگوبرداری های غربی ضرورت توجه به الگوهای نشأت گرفته از فرهنگ های سنتی، عرفی و مذهبی بیش از پیش احساس می شود ضمن آنکه این رویکرد یکی از راهکارهای توانمندسازی هویت شهرهای امروز نیز به شمار می آید. حال باید دید که چگونه می توان بر اساس فرهنگ و تمدن غنی ایرانی اسلامی و با درنظرگرفتن شرایط امروزی الگوهای مناسب تری برای هویت بخشی به شهر ارائه داد؟ این مقاله به دنبال دستیابی به سه هدف اصلی یعنی تحلیل ارزشهای زیبائی شناختی، ارزش های هویت بخش و ارزشهای عملکردی در حوزه منظر شهری است تا بر اساس آن بتوان شاخصهای بصری را که نقش تعیین کننده‌ای در ارائه تصویر هویت بخش از منظر بخش مرکزی تهران دارند، شناسائی و معرفی کرد. روش تحقیق مقاله با توجه به بررسی نظریه ها و سپس آزمون فرضیه و تبیین روابط بین پدیده ها و افزودن به مجموعه دانش موجود در زمینه خاص عناصر هویت بخش، با توصیف اسنادی و تحلیل پیمایشی در جهت رد یا قبول فرضیه با کمک روش پیمایشی و توصیفی و تحلیل علّی فرضیه ها در بوته آزمایش قرار می گیرد (علی یا پس رویدادی). این مقاله نهایتاً به جمع بندی نظرات شهروندان (ساکنین، کسبه، کارگران و کارمندان، رهگذران، مدیران شهری و متخصصین) می انجامد که حاصل این جمع بندی و تجزیه و تحلیل دست یابی به عناصری است که از دیدگاه ایشان حائز اهمیت در هویت منظر بخش مرکزی تهران به شمار می آیند. در این مقاله کلیه عناصر هویت بخش معرفی شده توسط اهالی منطقه ۱۲ که بخش تاریخی و مرکزی تهران نیز به حساب می آید، طبقه بندی و از هر طبقه نگرش مردم نسبت به آن استخراج خواهد شد. نهایتاً این مقاله به این نتیجه دست خواهد یافت که هر طیف از عناصر هویت بخش معرفی شده توسط ساکنین تا چه حد در مذهب و الگوهای سنتی و عرفی ایشان ریشه دارد.

واژگان کلیدی: منظرشهری، هویت شهری، شهر ایرانی اسلامی، منطقه ۱۲ تهران

Performance analysis of identity elements of the urban landscape (Case study of Tehran Central Region 12)

Abstract
Achieving appropriate models to the management of urban spaces and communities according to each society's priorities and needs is one of the approaches of modern societies, in order to update their development models. Considering the advent of modern urban problems such as insecurity, traffic, pollution, congestion and population density, urban alienation and disorientation, and loss of identity due to the improper replication of Western examples, the need for models derived from traditional culture, rituals and religion which can in turn empower the modern city's identity is being felt. Thus it is intended to study: how using the prosperous Iranian and Islamic culture and civilization as well as considering current conditions and challenges, more suitable models for the identity of a city can be proposed? This thesis aims to achieve three main goals of the analysis of aesthetic, functional, and identity values of urban landscape in order to identify and represent visual indicators that could provide a decisive role in identity image of central Tehran. Dissertation research studies the theories and then examines the hypothesis and explains the relationship between phenomena to increase the knowledge about the identity elements, with logical explanations and surveys, in order to accept or reject the survey hypothesis, and analyze the causal (after the event) hypotheses. Finally, this thesis analyzes and summarizes citizens (residents, business owners, workers, staffs, foot-travelers, urban administrators and experts) opinions that result in identifying elements which in their vision are the important aspects of identity of central Tehran. In this thesis, all the elements of identity which are recognized by the citizens of district 12 (which is a historical and central part of Tehran) are considered and classifications based on the view point of different group of people. Finally, the outcome of this research shows how effectively each category of identity elements which are addressed by the citizens is rooting in their cultural, rituals and religious beliefs.

Keywords: urban landscape, urban identity, Islamic Iranian city, 12 Tehran

* نویسنده مسوول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۹۵۳۴۲۵۸۹، رایانامه: mk-438@yahoo.com

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

۱. مقدمه

نابسامانی و اغتشاش سیما و منظر شهرهای معاصر ایران به ویژه تهران واقعیتی پذیرفته شده توسط مسئولین، حرفه مندان، صاحب نظران و عامه مردم است. از طرفی آشفتگی سیمای شهری موجب ناهنجاری های اجتماعی، فرهنگی، حقوقی، قانونی، اخلاقی، فعالیتی، روانی، بصری و محیطی، چه از منظر عینی آن (منظر شهر) و چه از زاویه برداشتها و تصویرهای ذهنی افراد از آن (تصویر شهر) می شود. یکی از بحث برانگیزترین چالشها در ساماندهی سیمای شهر نحوه هویت بخشی به منظر و پیچیده ترین مفاهیم این زمینه تعریف ماهیت واژه هویت می باشد. تعبیری که غالباً از هویت سیمای شهری در ایران می شود تنها دارای بار تاریخی دارد و هدف آن ضرورت تزریق چنین هویتی به کالبد ساختمان می باشد. اگرچه چنین نگرشی در صورت درک صحیح مسئله دربافت های تاریخی و همجواری با بناهای با ارزش قدیمی از توجیه پذیری برخوردار است ولی در بافت های غیر تاریخی تعابیر پویاتری از مفهوم هویت شهر همچون هویت محله، هویت عملکردی و هویت طبیعی را می توان به بحث گذاشت. از طرفی خلاء ارزشی ناشی از فقدان محوریت هویت حقوقی شهروندان در توسعه شهرها که موجب بروز محورهای کاسب کارانه شده است را بطور گسترده تری در عرصه منظر شهری می توان یافت. کمبود منابع علمی و معرفتی کارشناسان و برنامه ریزان شهری، راهکارهای سطحی، شتاب زده و واکنشی نیز تا بدان جا رسیده که به گروه های مختلف فعالیتی، تولیدکنندگان و ارائه دهندگان خدمات نیز سرایت کرده است. بنابراین هدف گیری سیاست های ساماندهی منظر شهری، رویکردی دوگانه در حوزه رویه ای و ماهوی دارد و در مقیاس عملی آن، در ارتباط با سیاست گذاری های کلان و خرد است. لکن به گفته صاحب نظران مبحث هویت منظر شهری تهران دارای هشت مسئله عمده (بسازبفروشی بدون برنامه، نبود مطالعه و طرح های پژوهشی، نگرش صرفاً اقتصادی، عدم توجه به نیازهای حسی شهروندان، نبود نظام مردم سالاری در مدیریت شهری، عملکردهای سلیقه ای، عدم توجه به مشارکت شهروند نبود استراتژی مناسب در هویت بخشیدن به منظر شهری) در سر راه خود می باشد (گرجی، ۱۳۸۵، ص ۶).

از آغاز دهه ۶۰ قرن بیستم تاکنون مفهوم فضای شهری با رجعت به کامیلوسیته، گدس، مامفورد و سایر فرهنگ گرایان و طرفداران آمایش انسانی در شهر که در زنده نگه داشتن مفهوم و اثر فضای شهری خدمت بزرگی کرده بودند ، متکی به این استنباط است که فضای شهری جزئی از ساخت شهر است که از کلیت هماهنگ و پیوسته برخوردار بوده از حیث فیزیکی دارای بدنه محصورکننده می باشد. این فضا باید واجد نظم و زیبایی بوده و برای فعالیت های شهر سازمان پیدا کند. ازسوی دیگر فضای شهری بخشی از ارگانیسم زنده شهر است که با شرایط اقتصادی- اجتماعی و فنی در حال تغییر مرتبط است. محیطی اجتماعی دارد که دربردارنده مجموعه ای از روابط میان مردم است که به مبادله «انرژی، اطلاعات، کالا، مواد، شایعات و ... دست می زنند، با هم ملاقات می کنند، گردهم می آیند» و «اشکال مختلف انسجام اجتماعی را در فضا متبلور می سازند». بنابراین فضای شهری عنصر اساسی ساخت شهر است که با قلب و کانون راهبردهای اجتماعی مربوط می شود (Coay,۱۹۶۹: ۲۷-۳۶). به گفته دیوید کانتر، زندگی و تجربه مردم مربوط ببینند و به رابطه بین مردم، فعالیت های آنان و فضاهایی که خلق می کنند و یا در آن سکونت می کنند ناظر باشند(Canter,۱۹۸۸ :۲۵). آکادمی علوم شهری انگلستان در کتابی با عنوان هویت شهری، آموزش محلی به مسئله هویت شهر و شخصیت شهروندان پرداخته و از تحمیل قواعد توسط شرکت های چند ملیتی انتقاد کرده است و آنرا دامی برای ازبین رفتن هویت و نقش برجسته معماران محلی می داند. این کتاب در پنج فصل نظرات متخصصان

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

کالبد شـهری الهـام از مکان همچون رولـز بالچ ، برایان ایوانـز ، کریـس برت ، آنتونی الکسـاندر و دیوید تایلور کـه در سـه شـهر انگلسـتان زندگی کـرده انـد و نتایج آنـرا در اختیـار آکادمـی علـوم شـهری انگلسـتان قـرار داده انـد در سـال ۲۰۰۹ تهیـه شـده اسـت. در کتـاب دیگـری با عنـوان هویت با طراحی نوشـته جرج بوتینا واتسـون و لـن بنـت لـی در سـال ۲۰۰۷ در دانشـگاه آکسـفورد ایـن دو محقق نظر سـاکنان دو مـکان کاملا متضـاد (پـل قدیمـی در موسـتار و امـلاک مورن شـهر آنجـل در لنـدن) را مورد بررسـی میزان تعلق سـاکنان قـرار دادنـد و عوامـل عـدم هویـت و تعلـق مـکان را در سـاکنان شناسـائی و اقـدام بـه طراحی نمودنـد و ثابت کردنـد کـه با شناسـائی عوامـل ایجاد حـس بیگانگی و طراحـی مجـدد امـکان ایجاد هویـت در بین سـاکنین وجـود دارد. ایـن دو با طراحـی توپوگرافی، ایجاد میدان و توالـی دیـد و رویکـرد مرفولوژیک، انتخـاب بازپروری، سـاخت براسـاس تصـورات ریشـه ای جامعـه، غلبـه بر نوسـتالژی، حمایـت از حس فراشـمول محله مشـترک با اکوسـفر گسـترده شـرایط موجـود در ایـن محلات را می تـوان تغییـر دادند.

در ایـران عبدالهـادی دانشـپور در پژوهشـی بـا عنـوان «بازشناسـی مفهوم هویـت در فضای عمومی شـهری» بـه طـرح سـئوالاتی در خصوص اینکه هویت چیسـت؟ و خیابـان (نمونـه مـوردی: تهـران، خیابـان انقـلاب) در ربـط بـا محیـط هـای انسـان سـاخت چـه مفهوم و تعبیـری دارد؟ هویـت بـه کدام نیـاز از نیازهای انسـان پاسـخ می دهـد؟ کدام عوامـل در ایجـاد هویت محیط هـای شـهری دخالـت داشـته و فرآیندهـا و سـازو کارهـای ایجـاد آن چگونه اسـت؟ و بالاخـره چه ملاک هـا و معیارهایـی بـرای ارزیابـی هویـت محیـط هـای شـهری وجـود دارد؟ مـی پـردازد مهـم تریـن اهـداف ایـن تحقیق دسـت یابـی به تعریف مشـخصی از مفهوم هویـت در زمینـه فرهنـگ خـودی، تعییـن معیارهـا و شـاخص هـای ارزیابی و همچنیـن شناسـایی عناصر و عواملـی اسـت که ادراک هویت را تسـهیل مـی نمایند. در تحقیـق دیگـری سـلیمی در پایـان نامـه خـود بـا عنـوان «چهارچـوب اسـتراتژیک مدیریت بصری شـهر همـدان» در سـئوالات خـود این مـوارد را مطـرح کرده کـه: آیا منظر شـهری در مقیاس کلان را بـا تمام تنوع، پیچیدگـی و وسـعتش مـی تـوان بـه دقـت شناسـائی، تحلیـل و مدیریـت کرد؟ تکنیک های شـناخت، تحلیل و مدیریـت منظـر شـهری در مقیـاس کلان کدامنـد؟ چهارچـوب طبقـه بنـدی تکنیکهـا چیسـت؟ ایشـان با هـدف ارائـه تکنیکهـا و الگوهـای ارزیابـی بصـری در سـطح شـهر، عنوان کـرده کـه این امـکان وجـود دارد کـه بـا بکارگیـری تجربیـات جهانـی در حـوزه ارزیابی مدیریـت بصـری می تـوان تکنیک هـای قابـل ارزیابـی منظر شـهری را در کشـور ارائه داد (سـلیمی، ۱۳۸۷). ایـن مقالـه در ادامـه تحقیق هـای صـورت گرفتـه در ایـران و جهـان و اینکـه در خصـوص ارتبـاط بیـن ذهنیـت شـهروندان و هویـت عناصـر بصـری، در منظر شـهری بافـت هـای تاریخـی تهـران پژوهشـی صورت نگرفتـه، در پـی یافتـن پاسـخی بـرای ایـن سـئوال اصلـی اسـت کـه رابطه بیـن ذهنیـت جامعه بـا عناصر هویت بخـش بـه منظر بخـش مرکزی تهران چیسـت؟ و بـا توجـه بـه سـنت هـای ایرانی اسـلامی موجـود در بیـن شـهروندان بخش مرکـزی تهران با چـه مکانیزمی مـی تـوان ملاک هـای هویت بخشـی بـه منظر شـهری در محـدوده مطالعـه را انـدازه گیـری کـرد؟ پـس با در درنظـر گرفتـن ایـن فرض کـه بیـن ذهنیـت جامعه با عناصـر هویـت بخش در منطقه ۱۲ تهـران رابطه وجود دارد و ایـن عناصـر توسـط شـهروندان واجـد تمایـز و قابـل احـراز هسـتند. ایـن مقاله بـه دنبال دسـت یابی بـه سـه هـدف اصلـی (اهـداف هویـت بخشـی، اهداف زیبائـی شناسـی، اهـداف عملکـردی) اسـت کـه مـی توانـد بـا تعریـف فرآیندهای بومـی (هـدف عملکردی) بـه تحلیلـی در عناصـر هویـت بخـش (اهـداف هویـت بخشـی) بـه منظـر شـهری (اهـداف زیبائـی شناسـی) بخـش مرکـزی تهـران دسـت یابد. سـاختار ایـن مقاله پـس از بیـان مبانـی نظـری و پیشـینه تحقیق، بـا ارائه مـدل مفهومی آغازشـده و پس از تشـریح روش تحقیق و حجـم نمونه گیـری در بخـش مرکـزی تهـران، مـدل

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

تحلیـل عملکـرد عناصـر هویـت بخـش بـه منطقه ۱۲ تهـران ترسـیم مـی گـردد. سـپس متغیرهـای کیفـی تحقیـق بـرای تحلیـل عملکـرد عناصـر هویـت بخـش هسـته اولیـه تهـران، کمـی مـی گردنـد، نهایتـاً نتایـج یافته هـای حاصـل از تکمیـل پرسـش نامه ها، ارائـه و تحلیـل و نتیجه گیـری نهائـی صـورت مـی پذیـرد.

۲- مبانی نظری

منظـر در زبـان انگلیسـی بـه اشـکال مختلفـی ماننـد Landskipe یـا Landscape در دوره هـای مختلـف بـه کار مـی رفت. این واژه به یک سیسـتمی از فضاهای ساخته شـده دسـت انسـان ها بـر روی زمیـن رجـوع می کنـد کـه ممکـن اسـت حتـی بـه وسـیله دیـوار یا نرده متمایز نشـده باشـند اما دارای مرز باشـند (سـیف الدینـی، ۱۳۹۱، ص ۳). آلمـان ها آن را Landschaft و هلنـدی هـا Landscap بـه علاوه معـادل هایی در میـان سـوئدی هـا و دانمارکـی هـا رایـج بـود. در ایـن میـان فرانسـوی ها هـم از معادل هایی ماننـد"Terroi r","Pays",Passage","Campagne" اسـتفاده می کردنـد. امـا همـه آنها به طـور یکسـان، مفهومـی برابر از چشـم انـداز ارائـه نمـی دهنـد (جکسـون، ۱۹۸۴) و (شـکوئی، ۱۳۸۶، ص ۲۲). در فارسـی و عربـی سـاده تریـن تعریـف منظر آن چنـان که در کتب لغـت آمده، تصویری از طبیعت اسـت. منظر واژه ای عربی اسـت که بـه آنچـه دیده می شـود، اطـلاق می گـردد (منصوری، ۱۳۸۲، ص ۷۱).

در جغرافیـا مفهـوم چشـم انداز یکـی از موضوعـات مطالعاتـی مهمـی بود کـه از قرن بیسـتم آغاز شـد. در پیـروی از سـنت همبولت و برخی دیگـر از جغرافیدانان طبیعت گـرا، کلمـه چشـم انداز بـرای بیـان محـدوده وسـیعی از فضـای بصـری کـه خصوصیـات فیزیکـی و طبیعـی آن بـه میـزان زیادی همگن اسـت بـه کار می رفـت، لازم بـه ذکـر اسـت محـدوده موردنظـر بـه طور انفـرادی مورد بررسـی قرار مـی گیرد (هولـزر، ۱۹۹۹). کارل سـاور جغرافیـدان برجسـته آمریکایـی بـا توجـه بـه مفهـوم چشـم انـداز در مکتـب جغرافیایـی آلمـان چشـم انـداز را بـه عنوان محـدوده ای مشـخص و مجزا همـراه بـا پیونـد اشـکال فیزیکـی و فرهنگـی در یـک زمـان تعریـف مـی کنـد (کارل سـاور، ۱۹۹۸). دیدگاه کارل سـاور تجزیـه و تحلیـل مورفولوژیـک چشـم انداز بـا توجـه به سـیمای فرهنگـی آن مورد توجـه قرار می گیـرد .تـرول (۱۹۹۷) چشـم انداز را به عنوان بخشـی از سـطح زمیـن همـراه با یـک آرایـش فضایـی تعریف مـی کنـد که سـیمای ظاهـری چشـم انـداز نتیجه آن مـی باشـد و ناشـی از ارتبـاط مجموعـه ای از عناصـر و ارتباطـات داخلی و خارجی میان آنها اسـت که توسـط مرزهـای چشـم اندازهـای دیگر محدود شـده اسـت.

تعریـف مذکـور بـا دیدگاهی کاربـردی، بـر روی ارتباط میان عناصر چشـم انـداز هماهنگی و وابسـتگی درونی موجـود تاکیـد کـرده اسـت؛ چنانکـه کـورا و روزندال (۱۹۸۸) فرهنـگ یا چشـم انداز جغرافیایـی را نتیجه ای از کنـش فرهنگـی بـر روی چشـم انـداز طبیعـی در طـول زمـان می داننـد که همراه بـا هم ابعـاد (ویژگی) زیـادی را بـه نمایـش مـی گذارنـد کـه در یـک قالـب شـناختی بررسـی مـی شـوند. جکسـون (۱۹۸۴) در تعریفـی از چشـم انـداز بـه عنـوان ترکیبـی از فضـای خلق شـده یا تغییر داده شـده توسـط انسـان در جهت پایه گذاری زمینه ای برای معیشـت اجتماعات انسـانی نـام مـی بـرد. بـر ایـن اسـاس هنگامـی که جکسـون و لوچیـاری، برآینـد واکنـش انسـان و محیـط را مطـرح کردنـد دیـدگاه های خـود را بر اسـاس ویژگـی ارتباط عناصـر فرهنگـی و طبیعـی شـکل دادنـد. چنـان کـه ارتبـاط میـان ایـن پارامتـر هـا در تعریـف بـه کار رفته توسـط تـرول (۱۹۹۷) نیـز بـه چشـم می خـورد. یکی دیگـر از شـاخص های مفهوم چشـم انـداز در جغرافیا، پویایـی همـراه بـا سـاختار فضایـی تشـکیل شـده از عناصر فرهنگی و انسـانی اسـت. بوبک و اشـمیت ازون (۱۹۹۸) در ایـن حالـت چشـم انـداز، نمـادی از تمدن بـوده و قالبـی اسـت متشـکل از عملکردهـای فرهنـگ کـه ارتباط میـان جامعه، فضا و طبیعـت را کانالیزه می کنـد. بوبـک (۱۹۹۸) اظهـار می دارد که چشـم اندازها بـه عنـوان یک مفهـوم بایـد به وسـیله ابزارهـای روش شناسـی توصیف شـود. یکـی از ایـن ابزار کمی سـازی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

آمـاری از اشـکال چشـم انـداز و تجزیه و تحلیـل روابط میـان عناصـر چشـم انداز اسـت . واژه منظر شـهری در علـم شهرسـازی ماننـد واژه شهرسـازی علی-رغم آنکه مفهومـی قدیمـی اسـت کـه از دیـر بـاز بـا پیدایـش و تکویـن شـهرها همـواره ماهیتـا وجـود داشـته، امـا به عنـوان واژه‌ای تخصصـی در اواخـر قـرن نوزدهـم بـا طراحـی و اقدامـات فردریک لااولمسـتد پـدر معماری منظـر، در رابطـه بـا شـهرهای آمریکایـی مطـرح شـد (حسـینی، ۱۳۸۷، ص ۸۸-۸۳).

مفاهیم منظرشـهری اولین بار توسـط گوردن کالن در مجله آرشـیتکچرال رویو عنوان شد. وی منظر هر شهر را پاسـخی بـه رفتارهای انسـانی، وضعیـت آب و هوایی ، فاکتورهـای ایمنـی و بـه بیـان دیگـر مداخلـه هـای ماهرانـه در چارچـوب افزایـش توانایـی هـای محیـط می‌دانـد. کالـن معتقـد اسـت برداشـت هر شـخصی از منظـر شـهری متاثـر از حـس بینایـی، حـس مـکان و محتـوای محیطـی اسـت که فـرد در آن قـرار می گیرد (محمـودی، ۱۳۸۵، ص ۵۴-۶۱). مایـکل، تریدیـب و بانرجـی دو تـن از آشـنایان آثـار لینـچ تأکیـد دارنـد کـه لینـچ و مطرح‌کننـدگان مبحـث منظـر شـهری بر ایـن عقیده اسـتوارند کـه منظر شـهری واقعیتی ذهنی اسـت. حتـی تصویـر ذهنـی یـا سـیمای شـهر از نظـر راپاپـورت نیـز کلیتـی اسـت کـه حتـی پـس از تـرک محیـط نیـز در خاطر انسـان می‌ماند لینـچ و همکارش کپـس سـعی نمودند تا تصویـر ذهنی شـهروندان را از شهرهایشـان کشـف کـرده و نتایـج حاصـل آنـرا پیش پـای تصمیم‌گیـران قـرار دهند.

هوبـارد و کیمبـال معمـاری منظـر را هنـری ظریـف تعریـف کـرده انـد و مهـم تریـن عملکـرد آن را ایجـاد و حفـظ زیبایـی در مجـاورت سـکونت گاهـای بشـری و در مقیـاس بزرگ‌تـر گسـترش چشـم اندازهـای طبیعـی اطـراف و همچنیـن ارایـه دهنـده آسـایش، راحتـی و بهداشـت بـرای شهرنشـینان دانسـته انـد، تا آنـان بتواننـد بـرای تجدید قوا و کسـب آسـایش و آرام به چشـم اندازهای روسـتایی دسترسـی داشـته باشند. هاکـت برین میـان معمـاری، منظـر و دیگـر حرفـه هـای طراحـی تفاوتـی قایل می شـود. ایشـان معماری منظـر را در رابطـه با معماری سـاختمان قـادر به تغییر و رشـد مـی دانـد و معتقـد اسـت ایـن رونـد در طـول میلیـون هـا سـال ادامـه داشـته و در آینـده نیـز ادامه خواهـد داشـت. تغییر و سـازگاری منظر بـا برنامه های جدید در سـاختار شـهری موجـود و در انطباق با مولفه هـای فرهنگـی و اجتماعی خاص بـوده و محدودیتهای موجـود در چرخـهٔ اکولـوژی و فرآیندهـای زیسـت محیطـی عواملـی خواهـد بود کـه گرایش هـای فردی را در طراحـی محـدود خواهـد کـرد.

۲-۲- رویکردهای ارزیابی هویت در منظر

چارچـوب ارزیابـی منظـر شـهری بـه عنـوان اسـناد هدایـت و راهبری سـطح اسـتراتژیک وظیفـه کنترل و جهت‌دهـی بـه نظـم بصـری شـهر را بـه عهـده دارد کـه طـی آن تحلیـل هویـت بصـری شـهر بـرای حفظ و ارتقـاء منظـر شـهر صـورت مـی پذیـرد . بـه اعتقـاد کویـن لینـچ اندام‌هـای شـهری مـدام در حـال تغییر و تحـول می‌باشـند و خـود را بـا نیازهـای جوامع تطبیق می‌دهنـد لیکـن ایـن تغییـرات مـی توانـد در جهـت ارتقـاء و یـا تهدیـد باشـد و وظیفه مدیریت منظر شـهر آن اسـت که:

کیفیت‌های بصری را شناسایی نماید.

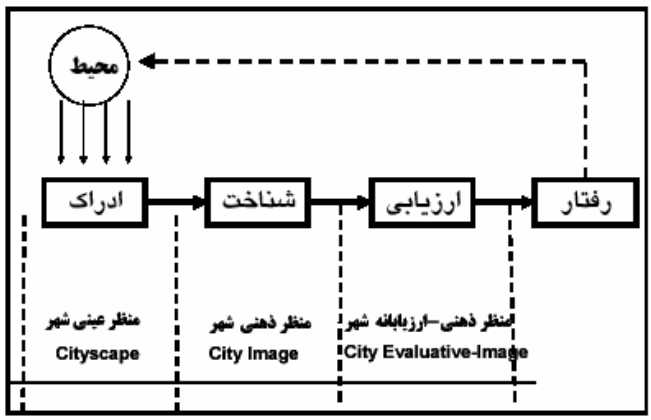
بستر تغییرات را تشخیص دهد.

عرصه تغییرات را کنترل نماید.

فرآیند مطلوب را هدایت نماید.

چارچـوب ارزیابـی منظر شـهری در قالب یـک رویکرد پازتیـو دارای ابعـاد ماهـوی و رویه‌ای بـه بحث راهبری کیفیـت اسـت. در بعـد ماهـوی ممیـزی هویـت و زمینه‌هـای مختلـف کیفیـت منظر و ادراک شـهروندان مبنـای دسـت یابـی بـه سیاسـت‌های راهبردی اسـت. در بعـد رویـه‌ای حیطـه عمـل در اسـناد فرادسـت، فرآینـد دسـت یابی به سیاسـت های راهبـردی و تولید چارچـوب ارزیابـی منظـر و راهنمـای مدیریـت منظـر فرآینـد دسـت یابـی به اهـداف توسـعه اسـت (ذکاوت، ۱۳۸۵، ص ۲۸).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

شکل ۱. سیستم منظر شهری در فرآیند تعامل انسان- محیط؛ ماخذ: گلکار، ۱۳۸۵، ص ۳۹.

۱-۲- فرآیند درک هویت منظر شهردر بخش مرکزی تهران

فرآیند شکل گیری سیستم منظر شهری برای ابهام زدایی از مفهوم منظر شهری و دیگر مفاهیم مرتبط، لازم است جایگاه این مفهوم در فرآیند تعامل میان انسان و محیط تشریح گردد. مدل ذهنی روابط میان انسان و محیط نشان می دهد که یک رابطه دوطرفه میان ویژگی های محیط شهری از یک سو و ادارک، شناخت، ارزیابی و رفتار انسانی از سوی دیگر وجود دارد. همان گونه که در شکل شماره ۱ دیده می شود، در مرحله نخست، محیط شهری هندسه و ویژگی های مملوس، نظیر ویژگی های بصری، صوتی، بو و غیره را در معرض حواس پنج گانه انسان قرار می دهد، در این مرحله اصطلاحاً محیط شهری توسط فرد مورد ادراک قرار می گیرد. محصول تعامل در این مرحله پدیده ای است(Perception) که از آن با لفظ منظر شهری نام برده می شود که به منظور عدم اختلاط با(Cityscape) دیگر مفاهیم مرتبط، در این مطالعه از اصطلاح منظر عینی شهر برای ارجاع به آن استفاده می نماییم؛ در مرحله دوم محیط شهری توسط فرد مورد شناخت قرار می گیرد. در این مرحله ذهن فرد (Cognition) براساس داده های محیطی، طرح واره-های ذهنی، تجارب و خاطرات قبلی تصویری از محیط ساخته و معنای معینی را به محیط الصاق می نماید. محصول تعامل میان محیط شهری و ذهن فرد، پدیده ای است که با لفظ منظر ذهنی از آن نام می بریم؛ در مرحله سوم، (City Image) شهر ذهن فرد براساس شناختی که از محیط به دست آورده و بر مبنای فرآیندهای تاثری و ارزیابانه نسبت به محیط واکنش عاطفی مثبت و یا منفی پیدا می نماید. محصول عامل محیط شهری و ذهن ارزیابانه فرد، پدیده ای است که از آن با اصطلاح منظر جک نسر (۱۹۹۸) نام ذهنی-ارزیابانه شهر می برد. نهایتاً در مرحله چهارم از تعامل میان محیط شهری و انسان، فرد بر مبنای محتویات منظر ذهنی- ارزیابانه خود که نشان دهنده احتمال رویدادهای محتمل الوقوع در محل می باشد، به رفتار معینی دست می زند. از بررسی رابطه میان محیط شهری و انسان می تو ان نتیجه گرفت که منظر شهری یک سیستم است که از تلفیق سه زیرسیستم منظر عینی شهر، منظر ذهنی شهر و منظر ذهنی- ارزیابانه شهر شکل می گیرد (گلکار، ۱۳۸۷، ص ۹۸).

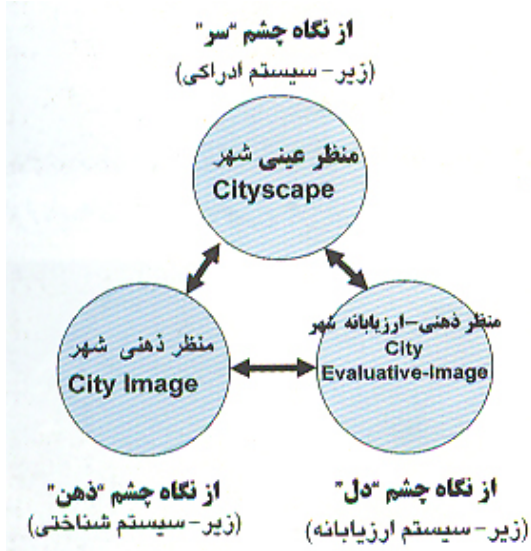
به عبارت دیگر تنها از تعامل میان این سه زیرسیستم است که مفهوم منظر شهری به مثابه یک کلیت شکل می گیرد در واقع، منظر شهری محصول تلفیق سه نگاه است:

نگاه با چشم سر که محصول آن منظر عینی شهر است،

نگاه با چشم ذهن که محصول آن منظر ذهنی

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

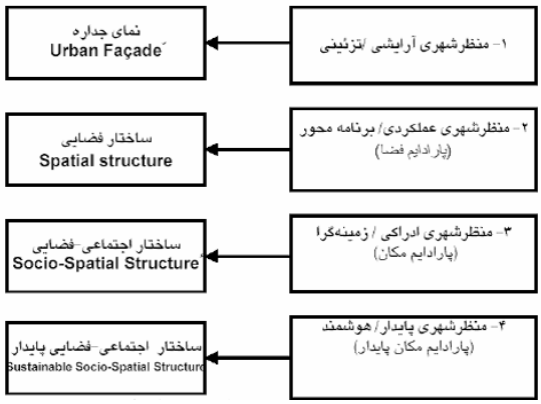
شکل ۲. سیستم ادراکی منظر شهری در فرآیند با زیر سیستم های ارزیابانه و شناختی دل و ذهن؛ ماخذ: گلکار، ۱۳۸۵، ص ۳۹

شـهر می باشـد و نهایتا نـگاه با چشـم دل که محصول آن منظـر ذهنـی- ارزیابانه شـهر اسـت.

فهـم منظـر شـهری بـه مثابـه یـک سیسـتم مانـع از تقلیـل چنیـن پدیده متکثـری به یکی از جزء سیسـتم هـای آن مـی گـردد. بـه عبارت دیگـر هیچ یک از سـه لایـه تشـکیل دهنده منظـر شـهری بـه واسـطه درهـم تنیدگـی، بـه تنهایـی قابـل مطالعـه دقیق نمی باشـند و ایـن ویژگی اسـتلزامات روش شـناختی خاصـی را بر ای انجـام مطالعـات طراحـی شـهری، به ویـژه در حوزه مطالعـات منظـر شـهری، موجـب مـی گـردد (گلـکار، ۱۳۸۷، ص ۹۸-۱۱۰).

۳ - مدل مفهومی تحقیق

هویـت ریشـه در فطـرت آدمـی دارد و اصـول ادبیـات داخلـی مـان غنـی از تعریـف ایـن کلمـه اسـت. لکـن بـا توجـه بـه اینکـه هویت جنبـه هـای مختلفـی دارد و موضـوع پژوهـش در ایـن مقالـه مرتبـط بـا هویـت شـهر و هویـت منظـر شـهر اسـت. بنابرایـن از زمانـی کـه وارد تعریـف ایـن اصطـلاح (هویت شـهری و منظر شـهر) مـی شـویم ایـن واژه رنـگ و بوی غربـی به خود

شکل ۳. انواع سطوح منظر شهر و نحوه ادراک؛ ماخذ: گلکارکورش، ۱۳۸۷، ص ۱۱۰.

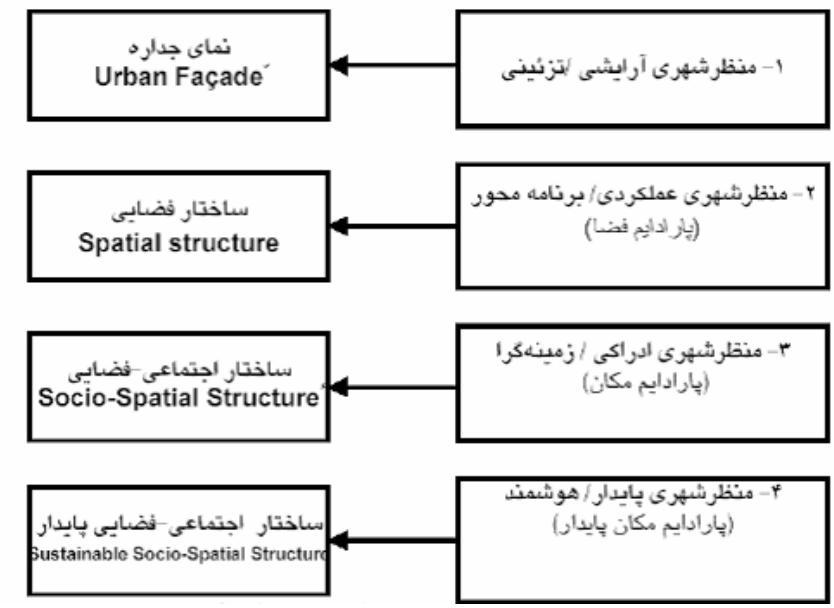
مـی گیـرد، لذا با بررسـی آنچـه در ایـران اتفـاق افتاده بایسـتی ایـن واژه هـا را با اصول ادبیات سـنتی منطبق کنیـم و نهایتـا بـه مدلی بومـی در این خصوص دسـت پیداکنیـم کـه بر اسـاس آن بتوانیم منظر شـهری حال حاضـر خـود را بر اسـاس متغیرهای مسـتقل و وابسـته تعریـف کنیـم. لذا ذیلاً مـدل مفهومی مقاله کـه در آن متغیرهـای اصلـی بر اسـاس مبانی نظری تعریف شـده انـد ارائـه مـی گردد.

۴- روش شناسی تحقیق

از آنجائـی کـه ایـن مقاله بـه دنبـال تبییـن روابط بین پدیـده هـا و افـزودن بـه مجموعـه دانـش موجـود در زمینـه خـاص عناصرهویت بخش منظر شـهری اسـت. لـذا تحقیـق حاضر بـه لحاظ هـدف در گـروه تحقیقات بنیـادی قـرار مـی گیـرد، روش تحقیـق توصیفـی، پیمایشـی بـوده و شـامل دو مرحلـه بررسـی و توصیف اسـنادی و تحلیـل پیمایشـی بـه صـورت مقطعـی می باشـد. در مرحلـه اول بـا کمـک مطالعـات کتابخانه ای و اسـنادی چهـار چـوب نظـری و فرضیـه هـا تدویـن گردیـده و در جهـت بررسـی (رد یـا پذیرفتـن) فرضیه هـا با کمک روش پیمایشـی و توصیفـی و علّی، فرضیه هـا در بوتـه آزمایـش قـرار مـی گیرند.

در تنظیـم پرسـش نامـه تحقیـق نیـز سـعی شـده تـا سـاکنین منطقـه ۱۲ تهـران از طریـق روش نمونـه گیـری خوشـه ای انتخـاب شـوند و بـا نمونـه گیـری تصادفـی سـاده بـه بررسـی نظـر چهـار دسـته از بهـره

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

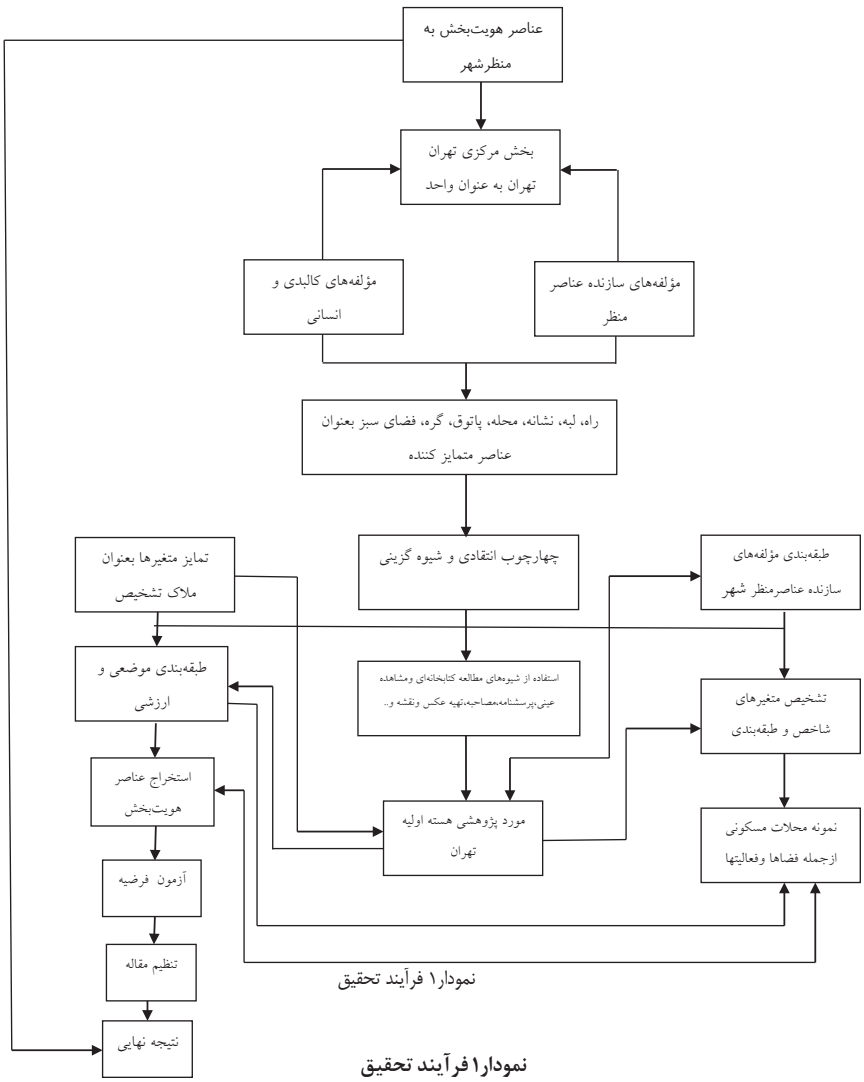
شکل ۴. مدل مفهومی تحقیق؛ ماخذ: نگارندگان.

بـرداران (سـاکنین، رهگـذران، متخصصیـن و دسـت انـدرکاران) منظرشـهری پرداخته شـود. روش مصاحبه بـا افـراد و اشـخاص نیـز به صـورت بـاز (نیمه سـاخت یافتـه) می باشـد. باتوجه به اینکه قسـمت اعظم بخش مرکـزی تهران در محـدوده منطقه ۱۲ شـهرداری واقع شـده اسـت کـه بـر طبـق آمـار گیـری سـال ۱۳۹۰ دارای ۲۴۰۷۲۰ نفـر جمعیـت و نیـز براسـاس تقسـیم بنـدی شـهرداری تهـران دارای ۱۳ محلـه (۱- محلـه ژالـه- آبسـردار؛ ۲- محلـه آبشـار-دردار؛ ۳- محلـه ارگ- پامنـار؛ ۴- محلـه بهارسـتان- سـعدی؛ ۵- بـازار؛ ۶- دروازه شـمیران؛ ۷- محلـه فردوسـی-لاله زار؛ ۸- محلـه غار-شـوش؛ ۹- محلـه قیـام؛ ۱۰- محلـه کوثـر؛ ۱۱- محلـه مختاری- تختـی؛ ۱۲- محله امین حضور- پسـته بـک، ۱۳- محلـه سـنگلج- درخونـگاه) اسـت.

لـذا در پیاده سـازی روش پژوهش براسـاس چهارچوب نظـری تحقیـق و برداشـت های میدانـی از جملـه مطالعـات پژوهشـگر، تجربیـات مدیـران منطقـه، مصاحبـه و تکمیـل پرسـش نامه بـرای تحقیـق در خصـوص میـزان همبسـتگی متغیرهـا و روش تحقیـق پس رویدادی (علّی، مقایسـه ای) کـه در آن روابط بین متغیرهـا از دیـدگاه رفتارشناسـی و نیز علـت و معلولی مقایسـه مـی گردند و نتیجـه حاصل از پرسـش نامه ها بـا روش مقایسـه ای تحلیـل مـی گردند. لـذا از آنجائی کـه بخش مرکزی شـهر تهران به ۱۳ گسـتره تقسـیم شـده اسـت، کـه هرکـدام از ایـن گسـتره ها، زمانی به عنـوان مجموعـه سـکونت گاهـی بـا ویژگـی فرهنگی، معیشـتی و دارای سـلائق مختلف وگروه های اجتماعی متفـاوت بـا سـایر محـلات بـوده اند لـذا بـرای نزدیک شـدن بررسـی هـای مطالعـه به اهـداف طرح بایسـتی از کلیـه محـلات بخـش مرکـزی نمونه گیـری به عمل آیـد. ازطـرف دیگر از آنجائـی که هرمحلـه دارای تعداد جمعیـت متفاوتـی اسـت. لـذا حجـم کل پرسـش نامه ها به نسـبت مسـاوی بیـن هر گسـتره توزیـع خواهند شـد. لـذا نمونه گیـری بصـورت اتفاقی و تصادفـی از ۳ گـروه اجتماعـی (مردم عادی شـامل کسـبه ورهگذران و سـاکنین، پژوهـش گـران و مدیـران) انجـام پذیرفته و نظـر ایـن سـه گـروه بـه کل جامعـه تعمیـم داده خواهد شـد. ضمـن آنکـه توجه به مسـئله با صرفـه بودن نمونـه گیری، سـرعت عمل و کوتاه بـودن زمان و کیفیت و دقـت در جمـع آوری داده هـا مـد نظـر خواهـد بـود از طـرف دیگر چـون ایـن پژوهش غیرآزمایشـی (توصیفی) اسـت دقـت داده هـا تحـت تاثیـر عوامـل مختلفـی قرار

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

نمودار۱ فرآیند تحقیق

نمودار۱ فرآیند تحقیق

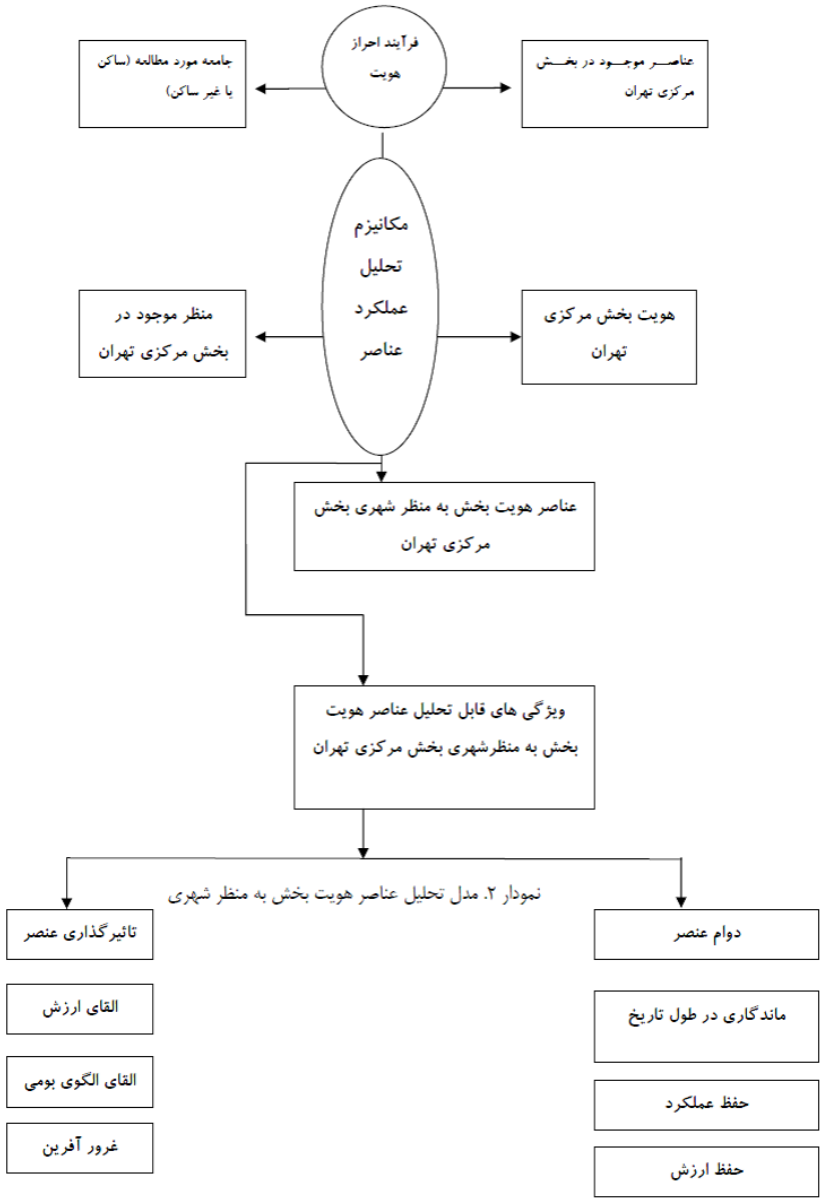
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

می گیـرد.

همـان گونـه کـه می دانیـم هرچه تعـداد نمونـه گیری بیشـتر باشـد مطالعـه و نتایـج حاصـل از تحقیـق دقت بیشـتری خواهنـد داشـت لکـن از طرفـی دقـت کافی بـرای ایـن روش توصیفـی در حـد دسـت یابـی چنـد نقطـه، مـکان، محلـه، لبـه، حوزه، مسـیر و... اسـت، که در فرآینـد ادراک شـهروندان بخـش مرکـزی تهـران از درجه اهمیت بیشـتری برخوردارنـد و تعداد متغیرهای دسـت یابـی بـه ایـن مـکان هـا محـدود و بـا مدیریت محقـق قابل دسـت یابی اسـت.برای تعیین حجم نمونه بـرای آزمـون فـرض دربـاره میانگیـن یـک جامعـه می تـوان از روش کـرک (سـرمد ، عبـاس زادگان ،۱۳۸۶ : ۱۸۹)اسـتفاده کـرد. در این روش چنانچه سـطح معنی داری α=۰/۰۵ و همچنیـن تـوان آزمـون β-۱=۰/۸ را اختیـار کنیـم جـذر واریانـس جامعه σ =۱۲.۵ باشـد از آنجائـی کـه تفـاوت بیـن وضعیـت مطلـوب هویـت بـا آنچـه موجـود اسـت مشـخص نیسـت بایـد تفاوتی را کـه مـی خواهیـم از قبـل مشـخص کنیـم. بنابرایـن میـزان $d' = ۰/۵$ کـه همـان حجم اثر متوسـط اسـت از رابطه $d'=\frac{(\mu-\mu)}{\sigma}$ بدسـت آمـده و از رابطه زیر تعداد n=۳۴۸ پرسـش نامه بدسـت می آید. $Z_{.,۰۵} = ۱/۶۴$ و $Z_{.,۲} = ۰/۸۴$

$$Z_B = \frac{d'(n-۱)\sqrt{n}}{(n-۱)+۱/۲۱\ (z_\alpha - ۱/۰۶)} - Z_\alpha$$

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

نمودار ۲. مدل تحلیل عناصر هویت بخش به منظر شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۲ بهار ۹۵
No.42 Spring 2016

لـذا انتخـاب ۲۰۰ مـورد پرسـش‌نامه بـرای سـاکنین (بـه ازای هـر هـزار نفـر سـاکن یـک پرسشـنامه) و نیـز ۵۰ پرسـش نامـه بـرای متخصصیـن و مدیـران و نهایتـاً ۱۰۰ پرسـش نامـه بـرای بهـره برداران (شـامل رهگـذران، گردشـگران و کسـبه) کـه سـهم سـه گروه فـوق در آن درجمـع بندی و تحلیل داده ها یکسـان در نظرگرفتـه شـده توزیع خواهند شـد و توسـط مصاحبه کنندگانـی کـه در ایـن خصـوص توجیـه شـده انـد در جامعـه آمـاری با مصاحبه حضـوری تکمیـل می گردد و نهایتـاً تجربیـات و مشـاهدات محقـق در جمع بندی و تحلیـل این پرسـش نامه ها نقش مدیریـت داده ها و اطلاعات را خواهد داشـت. از آنجائی که شـاخص ها و متغیرهـای ایـن پژوهـش یعنی عناصر هویـت بخش به منظـر شـهری بـه صـورت کیفـی مـی باشـند و این در حالـی اسـت که عناصـر منظـر را بدون در نظـر گرفتن هویـت آن راحـت تـر مـی توان کمـی کرد زیـرا با چند متغیـر بصری همچـون نما، مبلمـان، روشـنائی و غیره جـدا از ارزش هـای آن مواجه هسـتیم و شـاید بتوان با برخـی روش هـا همچـون روش لیکرت یـا منطق فازی بـرای عملیاتـی کـردن آنها اسـتفاده کرد. لکـن با توجه

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

جدول ۱. متغیرهای بعد عملکردی به تفکیک مولفه ها و شاخص های آن؛ ماخذ: نگارنده براساس مدل موسسه منظر و مدیریت ارزیابی زیست محیطی انگلستان.

عنوان متغیر کیفی	تعریف	واحد اندازه گیری	مقیاس	منبع داده
دوام عنصر	حفظ کالبد یا فعالیت و یا وجه تسمیه و یا حتی یاد و خاطره عنصر در دوره های مختلف حتی اگر در حال حاضر هیچ اثر فیزیکی از آن موجود نباشد	حفظ عنوان برحسب دوره	محلی	ساکنین
ماندگاری	حفظ توامان عملکرد و کالبد فیزیکی عنصر در دوره های مختلف	حفظ عملکرد و کالبد برحسب دوره	محلی، منطقه ای	ساکنین و متخصصان
حفظ عملکرد	حفظ کاربری عنصر	دهه	محلی، منطقه ای و ملی	ساکنین، مشتریان
حفظ ارزش	حفظ دیدگاه فعلی مردم از ارزش عنصر	صده	محلی، منطقه ای و فرا منطقه ای	ساکنین، مشتریان
تاثیر گذاری	تحت تاثیر قرار گرفتن بافت اطراف از کالبد و فعالیت عنصر	دهه با تاثیر بر الگوی کالبدی و فعالیتی بر محیط اطراف	محلی، منطقه ای	ساکنین، مدیران و متخصصان
القای ارزش	تحت تاثیر قرار گرفتن کاربری های دیگر از عنصر	تاثیر پذیری کاربری های اطراف	محلی، منطقه ای	ساکنین، مدیران و متخصصان
القای الگو	دارا بودن سبک خاص و منحصر به فرد	ویژگی های بصری در کالبد	محلی، منطقه ای، ملی	ساکنین، مدیران و متخصصان
غرور آفرینی	این تصور که عنصر منحصر به فرد بوده و باعث جذابیت برای غیر ساکنین در سطح منطقه ای و ملی و بین المللی است			
	دارای شاخص های کالبدی و فعالیتی در سطح ملی و بین المللی	ملی و بین المللی	ساکنین، مدیران و متخصصان	

به اینکه در تحلیل عناصر هویت بخش با ارزش های جامعه مورد مطالعه مواجه هستیم متغیرهای عناصر هویت‌بخش به منظر شهری در قالب دو دسته متغیر یعنی متغیرهای منظر شهر (عناصر و شاخص های بصری) و متغیرهای هویت‌بخش (دوام، حفظ عملکرد، حفظ ارزش، تاثیر گذاری و القای ارزش) به جدول زیر تقسیم‌بندی گردیده‌اند که کمی سازی متغیرهای مدل محقق مطابق دستورالعمل ارزیابی منظر و آثار بصری موسسه منظر و موسسه مدیریت و ارزیابی زیست محیطی انگلستان صورت پذیرفته است.

۵- بحث و بررسی یافته های تحقیق

با توجه به ماهیت دو گانه منظر در ابعاد زیبائی شناسی و هویت بخشی بخش مرکزی تهران، سه

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

هـدف کلـی (اهـداف هویـت بخشـی، اهـداف زیبائـی شـناختی و اهـداف عملکـردی) در ایـن مطالعه مدنظر قـرار گرفتـه اسـت. همچنیـن مـی تـوان ابعـاد دوگانه منظـر را در دو بعـد عیـن و ذهـن جسـتجو و انـدازه گیـری کـرد پـس بـرای پاسـخ بـه این سـئوال کـه آیا عناصـر هویـت بخش بـه منظر شـهری بخـش مرکزی تهـران از دیـدگاه شـهروندان در این بخش قابـل اندازه گیـری مـی باشـد؟ و نیز ارتبـاط عناصرهویـت بخش با ذهنیـت شـهروندان بخـش مرکزی تهران به چه شـکل اسـت؟ ایـن فـرض مطـرح شـد کـه بـه نظر می رسـد از دیـدگاه جامعـه (شـهروندان) بخـش مرکـزی شـهر تهـران دارای عناصـر هویـت بخـش بـه منظـر شـهری واجـد تمایـز بـوده و هویـت آن قابـل احراز می باشـد و بیـن ذهنیـت جامعـه با عناصـر هویت بخـش در بخش مرکـزی شـهر تهـران رابطه وجـود دارد. لـذا در جدول شـماره ۵ کـه حاصـل جمع بنـدی ۱۵ فرم ماخـوذه از شـهروندان محلات مختلـف منطقـه ۱۲، متخصصان و اسـتفاده کننـدگان اسـت، ارائـه مـی گردد.

در بررسـی هـای میدانـی انجـام شـده از محلـه هـای منطقـه ۱۲ از شـهروندان بخـش مرکـزی تهـران مـی تـوان بـه ایـن مهـم دسـت یافـت کـه اهالی هـر محله در معرفـی عناصـر هویـت بخـش منطقـه ۱۲، عناصـر موجـود در محله خود را نسـبت به عناصر سـایرمحلات در اولویـت قـرار مـی دهنـد. ایـن در حالـی اسـت کـه گزینـه هائـی همچـون ازدحـام، ترافیـک، شـلوغی، آلودگـی، پراکندگـی سـارقین، پراکندگـی معتادین نیز در معرفـی شـاخص هـای هویـت بخـش ایـن منطقـه بسـیار مـورد توجه شـهروندان قـرار گرفته و مـی توان گفـت تـا حد زیادی شـاخصه هـای مهم دیگـر را تحت تاثیـر قرار داده اسـت. در نمودار شـماره ۱ ملاحظه می کنیم شـهروندان منطقـه۱۲ به چه شـکل اولویت های منطقـه را تشـخیص داده و معرفـی مـی کننـد.

در انتخـاب محـلات شـهروندان دارای گزینـه هـای متفـاوت تـری هسـتند. در میان محلات انتخاب شـده، بـازار بالاتریـن انتخـاب از لحـاظ ارزش هـای معمـاری و شهرسـازی دارد و در اولویـت دوم محـلات پامنـار و پاچنار و اولویت سـوم محله های عودلاجان و سـنگلج، و اولویـت هـای بعـدی محلـه هـای بهارسـتان، مولوی منیریـه، فردوسـی در درجـات بعـدی قـرار مـی گیرند. ایـن جمـع بنـدی در تائید ایـن فرضیه نشـان می دهد کـه در درجه اول شـهروندان بخش مرکـزی تهران قادر هسـتند اولویـت های بصـری محله خود را شناسـائی و معرفـی کننـد ایـن در حالیسـت که با توجه بـه جداول تکمیـل شـده مـی تـوان بـه این مهـم دسـت یافت که اغلـب شـهروندان اولویـت های خـود را از همـان محله ای که در آن سـاکن هسـتند انتخاب کـرده اند مثلاً در محلـه قیـام که اغلب حـوزه های علمیـه و دفاتر مراجع و نیـز حسـینیه هـا در طـول خیابـان قیام واقع اسـت، شـهروندان این مشـخصه ها را جزو ویژگـی های اصلی محلـه خـود عنـوان کرده انـد و از طرف دیگر سـاکنین محله فردوسـی اشـاره به کلیسـاهای قدیمی موجود در محلـه خـود نمـوده انـد کـه این مهـم در تائیـد فرضیه تشـخیص عناصـر هویـت بخـش موجـود در هـر محله توسط شـهروندان است.

در ویژگی هـای ارزش بخـش به محـلات بخش مرکزی تهـران در اولویت اول ۷۸% شـهروندان بناهای تاریخی ، قدمـت بناهـا و محـلات، را ذکـر کـرده انـد و ایـن در حالیسـت کـه در اولویت دوم شـهروندان با ۲۳% وجود مراکـز اداری و تجـاری مهـم در منطقـه ۱۲ را از جمله ویژگـی هـای ارزش بخـش منطقه برشـمرده انـد و در اولویـت سـوم نیـز ضـد ارزش هائـی همچـون آلودگی، نـا امنـی و ازدحـام جمعیـت و ترافیـک موجـود جـزو ویژگی هـای منطقـه انتخـاب گردیـده اسـت. بـا توجه بـه ایـن موضـوع، شـاهدیم کـه شـهروندان عـلاوه بـر شناسـائی و معرفـی ویژگـی هـای ارزش بخش محلات بخـش مرکزی، واجد تمایـز در احراز ویژگی های ارزش بخـش بـه بناهـای شـاخص، گذرهـا، معرفـی الگوهای مناسـب بـرای توسـعه آتـی محله خـود، شـاخصه های غیـر کالبـدی بخـش مرکـزی، حضـور اقـوام و مذاهب مختلـف و طبقات اجتماعی متنـوع همچون فرهنگیان، بازاریـان و عوامـل وابسـته بـه بـازار همچـون کارگران، کسـبه و غیـره در هـر محلـه باعـث شـده تـا پرسـش

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

جدول ۲. عناصر هویت بخش به منظر شهری از دیدگاه شهروندان بخش مرکزی تهران

ردیف	موضوع	اولویت اول	اولویت دوم	اولویت سوم
۱	ویژگی های متمایز منطقه ۱۲	بافت تاریخی و قدمت، بازار، بافت فرسوده، مرکزیت و وجود مراکز مهم سیاسی و اقتصادی	بازار و تجارت، قدمت و هویت، سایر (فرسودگی ریزدانگی، آلودگی، اختلاف طبقاتی، سیاسی، مجلس، وسعت جغرافیائی، نوع معماری)	بازار، بافت و بناهای تاریخی، فرسودگی، سایر (سیاسی، مذهبی، مراکز حساس قدرت، مرکزیت)
۲-۱	محلات دارای ارزش	بازار، عودلاجان، سایر (سنگلج، گلوبندک و سبزه میدان، سیروس، فردوسی، ایران)	عودلاجان، سنگلج، مولوی، سایر (بهارستان، میدان امام، امامزاده یحیی، پامنار، فردوسی، بازار)	سنگلج، عودلاجان، هفده شهریور، میدان مشق سایر (پامنار، جمهوری استامبول، نوفل، اطراف سفارت، بهارستان، خ ایران، دولت، بازار)
۲-۲	مشخصه های ارزشی محلات	قدمت بافت و بناها، اقتصادی و تجاری، سایر (نوع معماری، بافت ارگانیک، ارزش ملی، میراث فرهنگی، مراکز سیاسی)	قدمت و آثارتاریخی، وجود بازار و مراکز اقتصادی، سایر (قطب سیاسی، ارزش و هویت ملی، آثارهنری، گذرهای باریک و با هویت)	قدمت و هویت تاریخی، اقتصادی، سایر (رفت و آمد زیاد، مراکز قدرت، قطب سیاسی، سکونت قدیمی، فرهنگی، معماری اسلامی)
۳-۱	بناهای ارزشمند	کاخ گلستان، مسجد امام، شمس العماره، بازار، مجلس، سایر (باغ ملی، ارگ، مشیر الممالک، ساختمان شهرداری، مراکز حکومتی، کاخ دادگستری و شهربانی، پست، مسعودیه)	مجلس، دارلفنون، مجموعه سپه سالار، کاخ گلستان، شمس العماره، سایر (میدان مشق، موزه باستان، عمارت مسعودیه، سرقبرآقا، باغ نگارستان، کاروانسرا و حمام ناصرالدین میرزا، مخابرات)	کاخ گلستان، بازار، شمس العماره، مجموعه سپه سالار، سایر (موزه آبگینه، مجلس، ناصرخسرو، مسجد امام، باغ نگارستان، هتل فردوسی، نصیرالدوله، فخرالدوله، کاظمی)
۳-۲	مشخصه بناهای ارزشمند	قدمت، ویژگی معماری، سایر (دالانهای تودرتو، طاق های قوسی، حساسیت مراکز، سردرب های تاریخی، زیبائی، ارزش های سیاسی)	ویژگی خاص معماری، سایر (ستونها و سرستونها، ویژگی بافت، ارزش تاریخی، سیاسی بودن، گردشگری، معماری قاجار، آئینه کاری، کاشی کاری، سردرب ها، اقتصادی)	قدمت، سایر (مذهبی بودن، اتاقها، سقف و حجره ها، توریستی، معابر، راحتی ساکنین، فرهنگی، معماری قاجار)

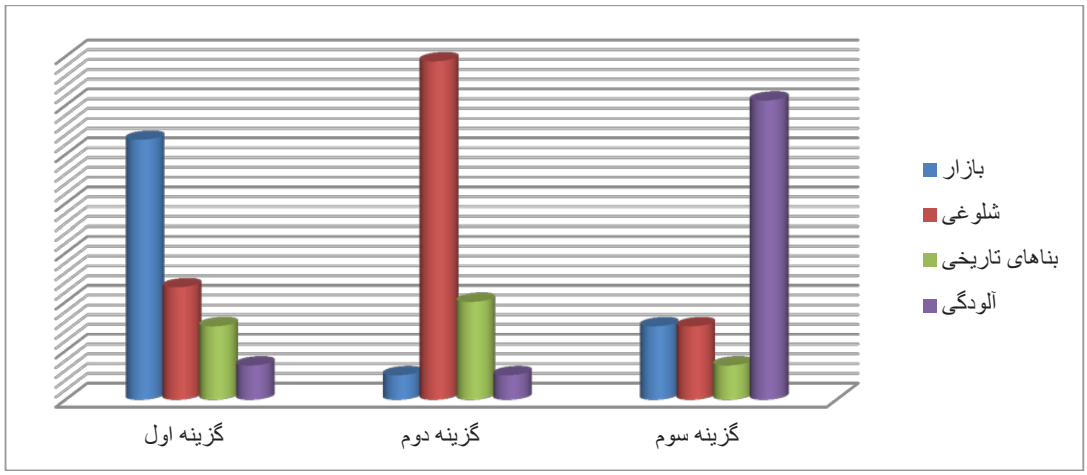
[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

۴-۱	گذرهای ارزشمند	پانزده خرداد، گذر مروی، سایر (ناصرخسرو، لاله زار، سی تیر، گذر لوطی، عودلاجان، گذر مستوفی، فردوسی، مصطفی خمینی، زیرگذر امیرکبیر، گذرهای بازار، گذر مشق)	خیام، هفده شهریور، فردوسی، گذر مروی، گذرهای بازار، سایر (ناصرخسرو، گذر لوطی، گذر مستوفی، سیروس، گذر قلی، پانزده خرداد)	فردوسی، گذر قلی، جمهوری، مولوی، گذر میرزاصالح، سنگلج، گذر لوطی، مصطفی خمینی، پانزده خرداد، خیام، امام حسین، گذر امام زاده یحیی، ناصر خسرو، گذر مستوفی
۴-۲	مشخصه گذرهای ارزشمند	آثار تاریخی، به خاطر تجاری بودن، پرتردد، پیاده راه، سایر (هویت، رفع ترافیک، گذرهای مسقف، معماری و شهرسازی)	قدمت، عرض معابر، تجاری بودن و ارزش اقتصادی، سایر (وجه تسمیه، طراحی همگون، الگو تاریخی، فضای شهری کامل)	قدمت، تجاری و اقتصادی، سایر (سنگ فرش، فرهنگی، واحدهای همسایگی، پیاده راه، آلودگی محیطی، گردشگری)
۵-۱	الگوهای پیشنهادی توسعه	الگوهای اسلامی ایرانی بجای مانده از گذشته، سایر (آجر قزاقی، اجرای طاق قوسی، نمای سنتی، آجرنما استفاده از الگوی ترکیبی تاریخی)	الگوی ایرانی اسلامی سنتی، سایر(استفاده از سنگ، آجر، آجر قزاقی، دوری از اجرای نمای جدید، مدرن، مدرن با الهام از گذشته)	آجر قزاقی، سنگ، سایر (سیمان و شیشه، مختلط، استفاده از الگوهای تاریخی،الگوهای ترکیبی مدرن و سنتی، ترکیب سنگ با سایر متریال ها)
۵-۲	اقدامات صورت گرفته توسط شهرداری	۲۰% هیچ اقدامی صورت نگرفته ۵۰% نماسازی و بازسازی گذرها، اقدامات موردی، سنگ فرش خ هفده شهریور، کنترل ارتفاع بناهای اطراف بافت تاریخی، حفظ منازل قدیمی و مساجد، مرمت بافت قدیمی ۳۰% بی جواب		
۶	مهم ترین فعالیت ها	تجاری، فرهنگی، آموزشی، سیاسی	سیاسی، فرهنگی، اداری	فرهنگی، سیاسی، اداری، سایر (ورزشی، تجاری)
۷	مکان های قابل معرفی به دیگران	بازار، کاخ گلستان، مسجد امام، سایر (گذر مروی، دروازه غار، ارگ، موزه مقدم، سبزه میدان)	کاخ گلستان، بازار، گذر مروی، سایر (باغ نگارستان، مجلس، سفارتخانه، موزه ایران باستان، مسجد سپهسالار)	شمس العماره، بازار، سایر (پیاده راه صف، میدان مشق، امام حسین، مجموعه مطهری، موزه پست، مسجد ارگ، ناصرخسرو، کوچه مروی، مولوی، امامزاده ها)
۸-۱	گروه های اجتماعی ساکن	مذهبی، بازاریان، کارگران، دولتمردان	فرهنگیان، بازاریان، دولتمردان، بومیان، اداره ای، کارگران	بازاریان، فرهنگیان، سایر (کارگران، مهندسان، مهاجران، مردم عادی)

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

۸-۲	تاثیر گرو های ساکن بر توسعه منطقه	۵% تاحدی، ۲۵%خیلی، ۷۰% بی پاسخ	
۹	عناصرموجود بدون هویت	ساختمان های نوساز، میدان امام حسین، سایر (پیاده راه هفده شهریور، ناصر خسرو، عودلاجان، خانه پیرنیا، لاله زار، پانزده خرداد)	خیابان های تازه احداث، بدنه های بازسازی شده محلات، سایر (پانزده خرداد، بازار، عامری ها، سنگلج، ناصرخسرو)	سایر (سپه سالار و فردوسی)
۹-۱	ویژگی متفاوت کننده این عناصر	نمای متفاوت، عدم توجه به ویژگی سنتی و اسلامی ایرانی بودن و ابعاد فرهنگی، عدم همخوانی و تفاوت با بافت قدیم)	عدم توجه به ارتفاع، سایر (عدم توجه به الگوی ایرانی اسلامی، عدم توجه به قدمت و معماری سنتی)	عدم توجه به میراث فرهنگی، پلان متفاوت، نمای متفاوت
۱۰	مکان های دارای ارزش ملی و بین المللی	مجلس، مسجد امام، موزه پست، میدان امام، سایر (میدان مشق، شمس العماره، بازار، ارگ ملی، سردر باغ ملی، وزارت خارجه)	سردر باغ ملی،کاخ گلستان، مجموعه سپهسالار،سایر (دارلفنون، تکیه دولت، بناهای تاریخی، میدان امام حسین، بهارستان، وزارت خارجه)	وزارت خارجه مجموعه سپهسالار،سایر (سنگلج، شمس العماره،مجلس، امامزاده یحیی،سفارتخانه های میدان فردوسی، میدان امام، ساختمان پست، بازار تهران)
۱۱	مکان های دارای ارزش محلی	محله هرندی، سایر (بازار، دروازه غار، عودلاجان، امامزاده یحیی، میدان امام، دروازه های تخریب شده)	سایر(دروازه دولت، صابون پز خانه، سرقبر آقا، میدان بهارستان)	سایر (دروازه شمیران، عرب دختر، کاروانسرای خانات)
۱۲-۱	اعتقاد به سکونت قشر مذهبی	۸۵% به مذهبی بودن مردم منطقه اعتقاد دارند. ۷۰% معتقدند مردم سایر مناطق تهران ساکنین منطقه ۱۲ را مذهبی تر می دانند. ۱۵% معتقدند مردم سایر مناطق تهران ساکنین منطقه ۱۲ را مذهبی تر نمی دانند.		
۱۲-۲	اولویت های مکانی عناصر هویت مذهبی	خ ایران، مساجد (مطهری، ارگ) و حسینیه ها (بازار) و حوزه های علمیه، سایر (امامزاده یحیی، محله ژاله، آبشار، آب منگل، خراسان، شهباز، خورشید، محله قیام)	خ زیبا، سایر (خ ایران، مجلس، آب منگل، ژاله، شهباز، خورشید، آبشار، خراسان، محله قیام، مسجد ارگ، خ مجاهدین، حوزه های علمیه و حسینیه ها)	سایر (مسجد مطهری، گذرهای تاریخی، بازار، ارگ و امامزاده یحیی، خ خراسان، خ زیبا، خ ایران، بلوار قیام، خ ری، حوزه های علمیه

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

نمودار ۱. اولویت بندی شاخصه های هویتی بخش مرکزی تهران از دیدگاه اهالی؛ ماخذ: نگارندگان.

شـوندگان هرکدام تحولات ناشـی از حضـور گروه مورد نظـر خـود را بر بافـت محله چشـمگیرتر از سـایر گروه هـای اجتماعـی ارائـه دهنـد. بطور مثـال ارامنـه محله فردوسـی تاثیـر این گـروه را بر بافت محله خود بیشـتر از مسـلمانان مـی داننـد و و قتی از ایشـان سـئوال می کنیـم کـه تاثیر چـه عناثـر کالبـدی را در هویت منظر محلـه موثـر تـر مـی دانیـد؟ آنها بـه کلیسـاها و مراکز مذهبی و ارامنه سـاکن در محله خود اشـاره می کنند. این در حالیسـت که شـهروندان محله آبشـار، حسینیه هـا و هیـأت هـای مذهبی و حضور اقشـار مذهبی را به عنـوان عناصـر موثر تر بـر هویت محله خـود می دانند و سـاکنین محله بـازار مجموعه های تجـاری و بازاریان را تاثیـر گـذار تـر از بقیـه بـه حسـاب مـی آورنـد. لکن در مجمـوع بـر اسـاس آنچـه در نمـودار زیـر مشـاهده مـی شـود اهالـی محلـه هـای مختلـف بخـش مرکزی میـزان تاثیـر گروه هـای اجتماعی بر بافـت را با درجات متعـددی ابراز مـی دارند.

پـس در تائیـد این فرضیه می توان گفـت که عناصری در ایـن منطقـه وجـود دارند که هـم شـهروندان آنها را شناسـائی مـی کنند و هـم پذیرفته اند کـه این عناصر بـا طیـف و درجـه هـای متفاوت بـر روند شـکل گیری منطقـه و محلـه تاثیـر گذارنـد. از آنجائـی کـه منظـر نوعـی حالـت واکنـش عاطفـی و بـه مثابـه محرکـی جهـت برانگیختـن احساسـات و تداعـی معانـی تلقـی می گردد. برای بررسـی بیشـتر حساسـیت شـهروندان بخـش مرکزی تهران نسـبت به عناصـر هویت بخش با اسـتفاده از رویکـرد طبقـه بندی LULC مـی توان به تشـخیص مناسـب تـری در تائید یـا رد فرضیه رسـید. همانگونـه کـه در تائیـد فـرض اول مشـاهده شـد شـهروندان منطقـه ۱۲ تهـران قـادر بـه تمایـز عناصـر هویـت بخـش بـه منطقـه خـود بـوده و این عناصـر را احـراز کردنـد. لکـن تاکیـد بـر وجـود ذهنیـت اعـم از خاطـره از عناصـری اسـت که به شـکل گیـری ذهنیت افـراد سـاکن کمـک مـی کنـد. از بیـن رفتـن خاطرات جمعـی ناشـی از تهیـه و اجـرای طـرح هـای توسـعه و نیـز بهسـازی بافت هـای فرسـوده از جمله مهـم ترین عواملـی اسـت کـه در تائیـد یـا رد این فرض مـی تواند تاثیـر گـذار باشـد. لـذا در این فرضیـه شـهروندان غالبا عناصر شـاخص از دیدگاه خودشـان و نیز دلیل انتخاب آنـرا ذکـر کـرده انـد. عناصـری کـه بـه عنـوان محلـه معرفـی کـرده کـه در این میـان بازار با ۵۵%بیشـترین توجـه را بـه خـود داشـته و در بناهـای ارزش منـد کاخ گلسـتان و شـمس العمـاره بـا ۲۳% و ۲۱% بـه ترتیـب در اولویـت هـای بعـدی هسـتند. ضمـن آنکـه گذرهـای ارزشـمند منطقه پانـزده خرداد، گـذر مروی، لوطـی صالـح از اولیت بسـیار بیشـتری نسـبت به بقیه برخـوردار اسـت. ایـن در حالـی اسـت کـه در موضـوع غـرور آفرینـی (عناصری کـه هویت فرامنطقـه ای، ملی

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

نمودار ۲. میزان حساسیت ساکنین به عناصر هویت بخش منطقه ۱۲؛ ماخذ: نگارندگان.

و بیـن المللـی دارد) عناصـر هویـت بخش بـه هر محله بـازار بـا بیشـترین اولویت را بـه خود اختصـاص داده و پـس از آن مـوزه هـا، کاخ مـوزه هـا، مسـاجد جامـع و بـازار در رده هـای بعـدی هسـتند.

نتیجه گیری و جمعبندی

منظـر پاسـخ شـهروندان بـه شـرایط موجـود اسـت و بیانگـر تفـاوت هـا و هماهنگـی هـای بیـن محیـط از یـک طـرف و ذهنیّـات و تعلّقـات جامعه از طـرف دیگر مـی باشـد. هـر بیننـده اعـم از اینکه شـخص یـا گروه اجتماعـی سـاکن (یـا غیـر سـاکن ولـی در ارتبـاط بـا محیـط مـورد مطالعـه) در محـدوده جغرافیائـی (خانه، محله، منطقه و شـهر) باشـد. بامشـاهده مکان، تاثیرات خاصـی در او ایجـاد می شـود. این تاثیر به نـوع ارتباط ایـن گـروه (سـاکن، بهـره بـردار، رهگـذر، متخصـص)، سـطح جغرافیائـی ارتبـاط و ویژگـی فـردی و اجتماعی (تحصیـلات، شـغل و اقتصـادی، عوامـل اجتماعـی و مذهبـی) بسـتگی داشـته و باعـث مـی شـود تا فـرد یا اجتماع دسـت بـه ارزیابی، اولویت بنـدی، ارزش گذاری و انتخـاب بزند. شـهروندان در مرحلـه اول ویژگی های هویـت بخـش بـه منظـر شـهر را بـه دو دسـته ویژگی هـای ارزش بخـش مثبـت و ضـد ارزش منفی تقسـیم بنـدی می کننـد و به تبـع این تقسـیم بنـدی اویت ها ارزش گـذاری مـی شـود. مهم تریـن ارزش هـای مثبت ازدیـدگاه شـهروندان حفظ و توسـعه الگوهـای کالبدی و اجتماعـی (رفتـاری) بجـای مانده از گذشـته اسـت. سـاختار اجتماعی سـاکنین مسـتقر در بخـش مرکزی تهـران علیرغـم گذشـت دهه هـا از زمان شـکل گیری هسـته مرکـزی و تاثیراتـی کـه مهاجـرت، فـن آوری و اقتصـاد در بافـت اجتماعی وکالبدی ایـن بخش برجای گذاشـته همچنـان متاثـر از گروه هـای اجتماعی بجای مانده از گذشـته اسـت و شـهروندان ترجیـح می دهند تـا الگوهـای سـنتی در توسـعه کالبدی بخـش مرکزی تهـران بـرای توسـعه آتـی ایـن منطقـه بـه کار گرفتـه شـوند تـا هویـت و اصالـت گذشـته حفـظ گردیـده و ارتقـاء یابد.

علیرغـم وجـود شـاخص هـای هویـت بخـش به شـهر اسـلامی- ایرانـی در عناصـر منظـر شـهری بخـش مرکـزی تهـران در گذشـته، مدیریـت شـهری فعلی به تهیـه، ابـلاغ و صـدور سـند، دسـتورالعمل و بخشـنامه اکتفـا نمـوده و اقدامـات صـورت گرفتـه تحـت تاثیـر طـرح هـای وارداتـی در معمـاری و عملکـرد گرائـی و اسـتاندارد سـازی شـهری قـرار گرفتـه انـد ایـن در حالیسـت که بررسـی ها حاکی از افزایـش نا بهنجاری هـای اجتماعـی و رفتـاری (ناامنی و ازدحـام) در بخش مرکـزی تهـران اسـت.

در رده بندی حساسـیت شـهروندان نسـبت بـه عناصر هویـت بخـش بـه منظر شـهری بخـش مرکـزی تهران عناصـر تاریخـی، عناصـر اقتصادی و عناصـر مذهبی در اولویـت هـای اول تـا سـوم قـرار مـی گیرنـد. در درجه اول، غرورآفرینـی عناصر ناشـی از تاریـخ و نوع معماری عنصـر اسـت کـه قابلیت معرفی در سـطح بیـن المللی و ملّـی را دارد. عناصـر اقتصـادی نیـز دارای حساسـیت

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

در سـطح ملّـی و فرامنطقـه ای بـوده و عناصـر مذهبی دارای حساسـیت در سـطح فرامنطقـه ای، منطقه ای و محلّی اسـت.

منابع و ماخذ

حسـینی، سـید باقـر (۱۳۸۷) حرکـت و زمـان در منظرشـهری، انگاره هـا و مفاهیـم طراحی، نشـریه بین المللـی علوم مهندسـی دانشـگاه علـم و صنعـت ایران، ویژه نامـه مهندسـی معمـاری و شهرسـازی، جلـد ۱۹.

ذکاوت، کامران(۱۳۸۵) چهاچوب اسـتراتژیک مدیریت بصری شـهر، آبادی سـال شـانزدهم، شماره ۵۳

طبیبیان، منوچهر (۱۳۸۵) دسـتورالعمل ارزیابی منظر و آثـار بصری، دانشـگاه تهران.

سـلیمی، اسـماعیل (۱۳۸۷) چهارچـوب اسـتراتژیک مدیریـت بصری شـهر همـدان، پایـان نامه کارشناسـی ارشـد، دانشـکده معماری و شهرسـازی دانشـگاه شهید بهشتی .

سـیف الدینـی، فرانـک (۱۳۹۱) منظـر شـهری، نشـر آ ییژ.

شـهرداری منطقـه ۱۲ (۱۳۹۰) معاونـت معمـاری و شهرسـازی، گـزارش فهرسـت ابنیـه تاریخـی.

دانشـپور، سـید عبدالهـادی (۱۳۸۳) هویـت فضاهـای عمومـی شـهری، انتشـارات دانشـگاه علـم و صنعـت.

گرجـی، عبـدالله خـان (۱۳۸۵) سـیمای شـهر بعـد رهاشده سیاسـتهای شـهری ایران، فصلنامه شهرسازی معمـاری، آبـادی، شـماره .۱۸

گلـکار، کـورش (۱۳۸۷) تئوری‌هـای طراحـی شـهری، تحلیـل گونـه شـناختی تئوریهـا، مجلـه صفه، شـماره ۲۹.

گلـکار، کـورش (۱۳۸۵) مفهـوم منظـر شـهری، مجله آبادی سـال شـانزدهم، شـماره۵۳، زمسـتان، انتشارات مرکـز مطالعاتـی و تحقیقاتـی شهرسـازی و معماری.

محمـودی، سیدامیرسـعید (۱۳۸۵) منظرشـهری، فصلنامـه شهرسـازی و معمـاری آبـادی، شـماره ۵۳

Choay, F (1969);"Urbanism and Semilogy", in Meanign in Architecture by Charles Janckes, London.

Georgia butina Watson & lanbet ley, identity by design , axford , 2007

Lalli, M. (1992); "Urban related identity: theory, measurement and empirical Findings". Journal of Environmetal Psychology, No.12, pp:285–30

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]